

DEZBATERI ESHATOLOGICE CONTEMPORANE: αἰώνιος ΣΙ ἀίδιος, TERMENI BIBLICI CARE DEFINESC CONCEPTUL DE 'ETERNITATE' *

OANA RALUCA MOCEAN (PLEȘA)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia
raluca_mocean@yahoo.com

Abstract: The eschatology has been and shall always remain a very controversial issue as it aims at things that have not happened yet and which can excite speculations. The relation between time and eternity represents a current and widely debated issue not only in theology, but also in philosophy. The various interpretations of these two notions have led to numerous eschatological debates.

In the present study we will mainly focus on the two Greek terms of the biblical review – terms which define the idea of eternity (αἰώνιος and ἀίδιος) – in order to understand their relevance in arguing the idea of apocatastasis. Approaching critically and comparatively the present literature regarding this issue, we have reached the conclusion that the manner in which these two Greek terms are used in the sacred text cannot justify a clear argumentation of the absence of an everlasting hell and, hence, lead to asserting apocatastasis as a dogma or an eschatological certainty. Nonetheless, the questions and the perspectives raised by the use of the two Greek terms in the sacred text are extremely important in emphasizing and reassessing the contemporary eschatological discourse.

Key-words: *Bible*, eternity, eschatology, apocatastasis, hell, contemporary theologians.

1. Veșnicia iadului în contextul eshatologic actual

Dacă în epoca primară a Creștinismului eshatologia era un subiect ce făcea parte din viața creștinilor, dându-i sens, cu timpul, valoarea ei a scăzut semnificativ, fiind pusă la periferia existenței și constituind un subiect separat de viața mundană, acel „ceva” necunoscut din viitor. Din această cauză, o serie de teologi renumiți ai secolului al XX-lea au propus revigorarea și reevaluarea termenului în discursul teologic actual, subliniind în operele lor importanța experimentării și înțelegerii eshatologice ca parte integrantă a vieții noastre, aici și acum¹.

* *Contemporary Eschatological Debates: αἰώνιος and ἀίδιος, Biblical Terms which Define the Concept of 'Eternity'.*

¹ În ultimul secol s-au dezvoltat mai multe direcții de interpretare a eshatologiei: eshatologia „existențialistă” a lui R. Bultmann și K. Barth, eshatologia „realizată” din perspectiva lui C. H. Dodd, precum și eshatologia „consecventă” a lui J. Weiss și A. Schweitzer (Mureșan 2010, 45-55; 61-70). Viziunea ortodoxă se apleacă mai mult spre o eshatologie experiențială, trăită cu precădere în Sfânta Liturghie (Schmemmann 2012, 35-61; Lemeni 2007, 239-245; 253-262).

În domeniul eshatologic, o problemă aparte este aceea a sensului noțiunii de ‘veșnicie’. Începând cu secolul al XX-lea, în Occident – dar nu numai –, tot mai puțini sunt cei care mai cred în doctrina tradițională a veșniciei iadului, iar studiile actuale asupra termenilor biblici αἰώνιος și ἄδιος, care exprimă ideea de eternitate, readuc în discuție problema eternității iadului și a pedepselor pentru cei condamnați vs. salvarea universală. Dezbaterile teologice recente cu privire la apocatastază evidențiază importanța și amploarea acestui subiect pentru creștinul contemporan, motiv pentru care am considerat oportun să trasăm câteva repere.

În ceea ce privește efectiv modul de înțelegere a iadului au fost dezvoltate patru mari direcții de interpretare: viziunea literală, viziunea metaforică, viziunea purgatorială și viziunea condițională (Crockett et al. 1996). În funcție de poziționarea față de o perspectivă sau alta, teologii contemporani și-au dezvoltat propriile opinii și speculații cu privire la veșnicia sau temporalitatea iadului.

Despre starea sufletelor celor condamnați în iad au fost trasate trei mari teorii:

a) viziunea tradițională, care susține că cei condamnați sunt separați definitiv de Dumnezeu în iad, fiind chinuți de focul conștiinței;

b) adepții celei de a doua teorii cred că sufletele celor din iad vor fi anihilate după o anumită perioadă de timp; aceștia consideră că iadul are sfârșit, dar odată cu el și sufletele celor condamnați vor dispărea²;

c) cei care susțin că, după o perioadă de pedeapsă, sufletele se vor pocăi, vor fi purificate și salvate; aceștia sunt adepții restaurării universale, adică ai apocatastazei.

Numeroasele texte biblice referitoare la veșnicia iadului (Mat. 25:41, 46, Marc. 9:44, 2Tes. 1:9, Apoc. 20:14-15, 21:8³ ș.a.) combat cu ușurință ultimele două supoziții. Cu toate acestea, teologii contemporani susțin că aceste texte nu infirmă posibilitatea mântuirii universale, termenul utilizat în definirea eternității iadului sugerând mai degrabă o limitare temporală a existenței sale. Exegeții actuali susțin chiar faptul că fiecare autor patristic a dezvoltat în mod conștient un anumit vocabular cu privire la veșnicie, care îl situează fie de partea celor care admit posibilitatea apocatastazei, fie de partea anti-universaliștilor.

² Lavatori (2013, 189) afirmă că acest lucru ar fi contrariul naturii dragostei bazate pe libertatea interpersonală: „Dacă cel condamnat ar fi nimicit, acest lucru ar permite o devalorizare a dragostei lui Dumnezeu, restrânsă doar la cei care o acceptă; ar conduce în sfârșit la afirmația unei iubiri limitate și tiranice”.

³ Pentru citate biblice utilizăm ediția: *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991.

2. Universul semantic al termenilor αἰώνιος și αἰδίος

2.1. Antichitatea greacă

Conform lui Plass (1982, 11), ideea de ‘eternitate’ poate include în general cinci înțelesuri:

- 1) modul propriu de existență absolută a lui Dumnezeu;
- 2) o durată fără sfârșit și neschimbabilă;
- 3) o durată fără sfârșit, dar care permite schimbarea în bine;
- 4) planul divin din spatele evenimentelor actuale ce au loc în mod succesiv în timp și prin care cele trei părți ale timpului devin prezente simultan în planul pre-existențial;
- 5) timp fără sfârșit, înțeles mai puțin acceptat ca definiție a eternității de tradiția teologică, dar utilizat adeseori ca definiție funcțională și general valabilă.

În tradiția patristică, incluzându-i aici în special pe Sfântul Vasile cel Mare și pe Sfântul Maxim Mărturisitorul, se vorbește despre trei moduri de ființare: timpul (χρόνος), veacul sau eternitatea creaturală (αἰών) și veșnicia sau eternitatea necreată (exprimată prin cuvintele αἰδίος, αἰδιότης, uneori redată și cu cuvintele αἰώνιος, προαιώνιος sau ἀτελεύτητος) (Gallaher 2013, 11). Teologic vorbind, omul a fost creat de Dumnezeu în timp pentru a fi nemuritor, iar veșnicia lui este asigurată de veșnicia absolută a lui Dumnezeu și de voința Lui de a păstra creația pentru eternitate.

Traducerea grecească a *Vechiului Testament*, *Septuaginta*, precum și *Noul Testament* utilizează în mod special doi termeni diferiți pentru a desemna ideea de eternitate: αἰώνιος și αἰδίος. În limba română, acestor doi termeni le corespund adjectivele *veșnic* și *etern*, care au aproximativ același înțeles: ‘durată care nu are nici început, nici sfârșit, care nu se supune niciunei determinări temporale; durată nelimitată în viitor; (prin exagerare) perioadă foarte lungă’ (DEX). Spre deosebire de această definire sumară a termenilor, adjectivul *veșnic* poate avea contextual și alte sensuri: poate exprima ‘o acțiune repetată regulat’, poate face referire la ‘ceva nenumărat sau incomprehensibil’ sau poate defini ‘ceva care are sfârșit, dar nu are început’.

Cu toate că termenul αἰώνιος este astăzi comun și des utilizat de greci, în perioada presocratică acesta nu era folosit de scriitori. Pentru a se desemna ideea de ‘eternitate’ se utiliza, în diverse contexte și cu diferite sensuri, numai termenul αἰδίος, care putea însemna ‘etern, permanent, perioadă foarte lungă, nepieritor, fără început, perpetuu’. Pe măsură ce ne apropiem de perioada presocratică, termenul αἰδίος apare mai ales cu sensul de ‘fără început și fără sfârșit’, sau cel puțin ‘fără sfârșit’. Abia la presocratici termenul pare să își primească sensul statornic de ‘veșnic, nesfârșit’ (vezi Ramelli/Konstan 2006, 21-39).

Adjectivul αἰώνιος este atestat pentru prima dată la Platon și corespunde, în general, substantivului αἰών, care poate indica ‘timpul vieții, o generație sau o întreagă epocă’. În operele patristice, acest substantiv se înregistrează cu sensul de ‘timp; veac; eternitate; timpul vieții; o lungă, dar definită perioadă de timp; eră; epocă sau o perioadă de timp nedefinită’. Totodată, poate face referire la perioada

de dinaintea Creației, de la Creație până la Judecata finală, de la Creație la Întruparea Domnului, la o perioadă din viața de după moarte sau la timpul cuprins între Înviere și Restaurarea universală (cf. PGL, s.v. αἰών).

Interesant este faptul că Aristotel nu a utilizat niciodată termenul αἰώνιος pentru a defini ideea de ‘eternitate’, iar substantivul αἰών l-a folosit doar ocazional, cel mai adesea cu sensul de ‘viață’ (Ramelli/Konstan 2006, 28)

2.2. Utilizarea celor doi termeni grecești în *Sfânta Scriptură*

În *Vechiul Testament* din versiunea ebraică sunt folosiți mai mulți termeni pentru a desemna ideea de veșnicie, și anume: *ôlām* (apare de 440 de ori), *alam* (cuvânt din aramaică, cu 20 de apariții în cărțile *Daniel* și *Ezdra*) și *nešah*, acești termeni fiind însoțiți adeseori de prepozițiile *ad* (‘până la’; termenul poate apărea și singur cu sensul de ‘întotdeauna’), *le* (‘până la urmă’) sau *min* (‘de la’) (TLOT, 1059-1078).

În *Biblie*, termenii grecești αἰώνιος și αἰών, care au la bază substantivul ebraic *ôlām* (Keizer 2010, 114-115; Ramelli 2013, 27), au câteva sute de ocurențe. În *Noul Testament*, termenul αἰώνιος este utilizat de 66 de ori: de 51 de ori cu referire la fericirea dreptilor, de două ori în legătură cu slava divină, în alte 6 locuri cu sens de ‘fără sfârșit’, iar de 7 ori pentru a desemna suferințele celor condamnați. Substantivul αἰών apare de 95 de ori, având, conform lui Buis (1957, 49-50), doar în 50 de cazuri sens de ‘durată nelimitată’, în 31 de locuri desemnând clar o limitare temporală, iar în 9 cazuri referindu-se la chinurile viitoare. Conform BDB, s.v. αἰώνιος, acest termen ebraic este definit ca „perioadă de lungă durată”, cu referire fie la trecut, fie la viitor sau la ambele. Această definiție este conformă cu rezultatele cercetării întreprinse de E. Jenni și C. Westermann (TLOT, 1078), care afirmă că sensul de bază al termenului αἰώνιος ar fi acela de ‘timp îndelungat’.

Spre deosebire de αἰώνιος, adjectivul αἰδιος își are rădăcinile în lexicul filosofic și are, în *Sfânta Scriptură*, întotdeauna înțelesul de ‘etern’ în sens absolut. Cu toate că termenul αἰδιος a fost atât de utilizat în Antichitate, în *Septuaginta* se regăsește doar de două ori, în cărțile *4 Macabei* și *Înțelepciunea lui Solomon*. În plus, apare și substantivul abstract αἰδιότης (‘eternitate’), tot în cartea *Înțelepciunea lui Solomon*. În *Noul Testament*, adjectivul αἰδιος apare tot de două ori, în Rom. 1:20 și Iuda 1:6.

Folosirea ambilor termeni grecești pentru definirea conceptului de ‘veșnicie’ în *Biblie* a dat naștere unor opinii divergente printre teologi. Neînțelegerea actuală a sensului exact al termenilor αἰώνιος și αἰδιος, mai ales printre necunoscătorii limbii grecești, a fost provocată de traducerea latină a ambelor cuvinte prin *aeternus*, iar teologul catolic Ramelli (2013, 33; 2013a, 285-286) consideră că acest fapt a stat la baza respingerii apocatastazei. Totodată, acesta consideră că folosirea unei anumite terminologii de către Părinții și scriitorii bisericești facilitează identificarea poziției pe care aceștia au avut-o față de apocatastază (Ramelli/Konstan 2007, 3-4). În acest sens sunt aduși ca exemplu Origen și Grigorie de Nyssa, care nu folosesc niciodată termenul αἰδιος pentru a desemna pedepsele sau moartea în viața de apoi, acesta

fiind și „principalul argument metafizic” al susținerii apocatastazei la acești doi autori patristici (Ramelli 2010, 58).

Păreră generală, veacuri de-a rândul, a fost aceea că ambii termeni, atunci când se referă la viața de apoi sau la existența divină, nu pot avea alt înțeles decât acela de ‘veșnic, nemuritor’, fapt pentru care ideea unui iad etern este până astăzi doctrina tradițională a Bisericii. Studii mai noi vin însă să combată această premisă teologică și să interogheze poziția oficială a teologiei actuale prin numeroase analize istorice și filologice ale celor doi termeni biblici grecești.

2.3. Dezbateri actuale privind semnificația celor doi termeni grecești

Pozițiile teologilor contemporani cu privire la sensul celor doi termeni biblici ce definesc ideea de eternitate sunt împărțite în trei mari grupuri: 1) cei care susțin că cei doi termeni vizează întotdeauna ideea de eternitate absolută; 2) cei care promovează ideea unei limitări temporale a celor doi termeni, inclusiv atunci când aceștia se referă la Dumnezeu sau la existența divină; 3) cei care au o atitudine moderată, care văd ambivalența contextuală a celor două adjective grecești utilizate de autorii biblici pentru a exprima conceptul de ‘veșnicie’.

Una dintre cele mai recente voci care s-au ocupat de această problemă este Ilaria Ramelli⁴, care face parte însă din categoria exegeților moderați. Pentru a-și susține poziția deschisă asupra posibilității mântuirii universale, Ramelli (2013, 26-28) pleacă de la premisa că textele biblice care fac referire la veșnicia pedepselor, a focului sau a morții utilizează întotdeauna termenul grecesc αἰώνιος, care are, din perspectiva ei, numai uneori înțelesul de ‘fără sfârșit’, mai exact atunci când se referă explicit la Dumnezeu sau la existența divină. Am putea spune că, prin aceasta, Ramelli afirmă că adjectivul își schimbă sensul în funcție de substantivul pe care îl determină. Pe aceeași linie de gândire se situează și Vincent (2009, 58-61), care arată că termenul αἰώνιος apare de 150 de ori în *Septuaginta*, dar în aproximativ 120 dintre aceste cazuri indică o durată limitată de timp. De asemenea, Keizer (2010, 250) susține că ideea de ‘eternitate’ în sens strict nu este specifică termenului grecesc αἰών.

În schimb, pentru viața veșnică fericită, *Sfânta Scriptură* utilizează și un alt termen, αἰδιος, care – conform utilizării lui generale de scriitorii greci anteriori – ar însemna ‘etern’, în sensul strict al cuvântului. Ramelli/Konstan (2007, 237-238) sugerează faptul că această utilizare limitată a termenului αἰδιος în *Sfânta Scriptură* și în epoca primară indică o oarecare ezitare a autorilor biblici în ceea ce privește destinul final al celor condamnați, lăsând astfel deschisă posibilitatea mântuirii universale. Cert este că, pentru Ramelli (2013, 26), în *Sfânta Scriptură* termenul

⁴ Specializată în teologie catolică, Ilaria Ramelli cunoaște peste douăzeci de limbi străine (fiind supranumită și „doamna care cunoaște toate limbile pământului”) și este recunoscută internațional pentru numeroasele și vastele ei cercetări teologice, filologice și filosofice.

αἰώνιος indică de regulă o perioadă limitată de timp. Totodată, arată aceasta, este acceptabilă ideea că acest termen are înțelesul de ‘fără început și fără sfârșit’ atunci când se referă la Dumnezeu⁵ sau la atributele divine, deoarece Dumnezeu este prin natura Sa veșnic.

Cu toate acestea, există și opinii conform cărora termenul αἰώνιος poate indica altceva decât o perioadă nelimitată, chiar și atunci când se referă la Dumnezeu, nu pentru faptul că existența divină nu ar fi veșnică, ci pentru simplul motiv că autorul textului sacru poate nu a fost interesat să sublinieze ideea de eternitate în aceste contexte, ci să sugereze o altă idee, mai generală, care nu a fost încă contemplată (Burnfield 2013, 145). Bazându-se pe cercetările lui E. Jenni, o serie de comentatori moderni au respins ideea de ‘eternitate’ cu sensul de ‘atemporal’, atribuit uneori termenului ebraic *ólām*. În consecință, nici chiar atunci când acest termen este pus în legătură cu Dumnezeu nu ar conduce la ideea de eternitate absolută (Padgett 1992, 24). Pe această poziție extremă de interpretare se află și Margido (1947, 159-160), care susține că atât substantivul αἰών, cât și adjectivul αἰώνιος desemnează întotdeauna o limitare temporală. Vincent (2009, 58-61) adaugă faptul că ideea de ‘eternitate’ avea o mai puțină importanță în perioada primară decât i-a fost dată de teologia actuală.

Așadar, noile repere de interpretare sugerate de teologii contemporani menționați mai sus susțin faptul că autorii biblici și patristici: a) nu erau atât de interesați de exprimarea unei veșnicii absolute, nici chiar atunci când se refereau la existența divină, utilizând aproape exclusiv termenul grecesc αἰώνιος; b) nu au dorit să se exprime explicit în ceea ce privește destinul celor condamnați, lăsând deschisă posibilitatea mântuirii lor și folosind în acest sens termenul grecesc cu valență dublă αἰώνιος.

Cu toate acestea, trebuie să menționăm că și teologii tradiționali au argumente viabile în combaterea acestui tip de interpretare a celor doi termeni. Argumentele lor se referă în special la existența câtorva excepții de la aceste „reguli” generale ale universalistilor, reguli care aduc o notă de ambiguitate cercetărilor cu privire la înțelesul celor doi termeni grecești⁶. Așadar, dacă adjectivul αἰώνιος ar impune întotdeauna o delimitare temporală (atunci când nu se referă explicit la Dumnezeu), ar trebui să afirmăm că viața de apoi nu este veșnică, ceea ce ar fi absurd. Astfel de exemple se regăsesc în cărțile *Tobit* și *Macabei* (Tob. 3:6, 2Mac. 7:9, 4Mac. 15:3, 9:9, 13:15, 12:12⁷), unde, pentru descrierea vieții de dincolo, este utilizat termenul

⁵ De exemplu, în Fac. 21:33, 1Tim. 6:16, 1Petr. 5:10-11, 2Tim. 2:10, 1Ioan 1:2, 2:25.

⁶ Scheffczyk/Ziegenaus (2016, 180) menționează aceste excepții: „este de remarcat că αἰώνιος este folosit pentru Dumnezeu «veșnic» (Rom. 16:26); altfel ar trebui ca și «viața veșnică», în textele paralele la Mat. 25:46, să fie limitată temporar și multe parafrazări («focul care nu se stinge niciodată», «viermele care nu moare») să fie interpretate fără echivoc în sensul duratei infinite”.

⁷ În limba română: „Poruncește să fiu scăpat de această povară în locașul de veci” (Tob. 3:6); „însă Împăratul lumii, pe noi cei care murim pentru legile Lui, iarăși ne va învia cu înviere de viață veșnică” (2Mac. 7:9); „Dar tu, pângărit prinuciderea noastră, îți vei

αἰώνιος. A susține că în pasajele biblice din Tob. 3:6, 4Mac. 9:9 și 4Mac. 13:15 termenul αἰώνιος desemnează o limitare temporală din pricina contextului negativ în care este utilizat (cu referire la chinuri sau la focul veșnic), în timp ce în 2Mac. 7:9 și 4Mac. 15:3 același termen are sensul de veșnicie absolută, ține de o analiză și o înțelegere subiectivă și forțată. În plus, în *4 Macabei* (4Mac. 10:15⁸) viața de dincolo a martirilor este descrisă cu ajutorul termenului αἰδιος, pentru a desemna ‘veșnicia în înțeles absolut’. Așadar, dacă pentru viața de apoi, în contexte pozitive, este utilizat atât termenul αἰώνιος, cât și termenul αἰδιος, nu putem ajunge cu necesitate la concluzia că primul dintre termeni desemnează ‘veșnicia absolută’. Ne întrebăm de ce autorul cărții *4 Macabei* nu a utilizat pentru contextele pozitive întotdeauna termenul αἰδιος, pentru a desemna veșnicia absolută a vieții de apoi și, prin aceasta, să se poată face diferențierea clară între viața de dincolo – ca dar al lui Dumnezeu pentru o viață curată – și chinurile temporare din viața de apoi, destinate celor care s-au împotrivit lui Dumnezeu în timpul vieții pământești? Teologul ortodox Kallistos Ware, punând în evidență trei pasaje scripturistice care vorbesc despre chinurile veșnice (Marc. 9:47-48, Mat. 25:41, Luc. 16:26), se întrebă de ce – dacă termenul αἰώνιος, utilizat în aceste contexte, ar însemna de fapt doar un timp îndelungat, ce aparține acestui veac și nu neapărat și veacului viitor, și dacă prăpastia de netrecut dintre rai și iad este doar temporar inaccesibilă – nu reiese acest lucru mai evident din *Noul Testament*? (Ware 2004, 196).

Acestei situații problematice, Ramelli îi aduce o explicație sumară, menționând că viața de apoi, ca dar pentru o viață pământească dreaptă, este caracterizată *mai ales* prin adjectivul αἰδιος, pentru a evidenția veșnicia absolută a acesteia⁹. Această concluzie nu poate sta în picioare dacă avem în vedere faptul că viața de apoi este descrisă în principal cu termenul αἰώνιος¹⁰.

Totodată, în *Noul Testament*, termenul αἰδιος se regăsește în *Epistola către Romani* (Rom. 1:20), unde evidențiază eternitatea atributelor divine (puterea și dumnezeirea), și în *Epistola Sobornicească a Sfântului Apostol Iuda*, unde se spune că îngerii răi vor fi puși în întuneric „în lanțuri veșnice (αἰδιος), spre judecata zilei celei mari” (Iuda 1:6).

dobândi de la dreptatea divină chinuire veșnică în foc” (4Mac. 9:9); „Căci mare este bătaia sufletului și [mare] primejdia chinului veșnic pentru cei care încalcă porunca lui Dumnezeu” (4Mac. 13, 15); „A iubit mai mult evlavia, care salvează pentru viața veșnică, după [făgăduința] lui Dumnezeu” (4Mac. 15:3); „De aceea, dreptatea te-a pus deoparte pentru un foc mai aprig și veșnic și pentru chinuri care nu te vor părăsi toată veșnicia” (4Mac. 12:12) – pentru 4Mac. am utilizat traducerea din *Septuaginta* (SEPT.).

⁸ „Pe moartea fericită a fraților mei și pe pieirea veșnică a tiranului și pe viața veșnică a celor evlavioși, nu mă voi lepăda de frăția voastră nobilă” (4Mac. 10:15).

⁹ Ramelli (2013, 28) afirmă că: „retributive punishment and destruction is described simply as *aiōnios*, that is, belonging to the *aiōn* «to come», or «long», but not strictly «eternal», whereas otherworldly life seen as a reward for the just, pious, and martyrs, is rather characterised as *aiidios*, which means «eternal» proper”.

¹⁰ De exemplu: Mat. 19:16, 19:29, Marc. 10:17, Luc. 18:30, Tit 1:1-2, 3:6-7, Fapte 3:21, Ioan 4:14, 12:25, 13:48, Rom. 2:7-9, 5:20-21, Gal. 6:8.

Dacă urmărim linia logică a speculațiilor lui Ramelli cu privire la utilizările celor doi termeni grecești, s-ar putea deduce de aici că cel puțin îngerii răi vor avea parte de un iad veșnic, deci apocatastaza nu ar avea loc și pentru diavol.

Așadar, ceea ce se poate afirma în urma ideilor menționate este faptul că termenul αἰώνιος are uneori și înțelesul de ‘nelimitat’, dar sensul exact al termenului și implicațiile sale teologice nu reies doar dintr-o analiză filologică. Cu toate acestea, cercetările și concluziile cercetătorilor din acest domeniu pot avea cel puțin valoarea de a nuanța discursul cu privire la veșnicia iadului și a chinurilor pentru cei condamnați.

3. Concluzii

Bisericile tradiționale au făcut întotdeauna o distincție clară între timp și eternitate și nu au acceptat definiția veșniciei ca fiind o continuare a timpului experimentat în lumea aceasta. Din acest motiv, nici schimbarea fundamenteală a năzuinței omului și nici pocăința lui nu mai sunt acceptate după moarte pentru învățătura tradițională – moartea fiind un eveniment care marchează încheierea timpului pentru acea persoană și intrarea într-o nouă dimensiune –, constituind astfel un argument important în respingerea ideii de apocatastază. Cu toate acestea, teologii contemporani vin să interogheze tocmai această concepție duală dintre timp și eternitate și să aducă o nouă viziune asupra înțelegerii celor două noțiuni. Astfel, din perspectiva lor, eshatologia nu reprezintă un domeniu separat de viața mundană, iar raiul și iadul nu rămân doar o răsplată veșnică a faptelor din viața aceasta, ci sunt stări trăite aici și acum și pot fi prelungite în veșnicie prin răspunsul definitiv al omului.

Reluarea și reevaluarea problemelor eshatologice, propusă de teologii și gânditorii contemporani, nu are alt scop decât acela de a pune în prim plan iubirea lui Dumnezeu, mila, iertarea, comuniunea, și mântuirea – iar nu păcatul sau iadul – în cadrul discursului eshatologic actual. Noua direcție pe care teologia actuală pare să se înscrie are ca țintă înlăturarea imaginii aceluși „Dumnezeu diabolic”, imagine născută din „nevoia de răzbunare și de compensare a atâtor așa-ziși creștini”, a aceluși Dumnezeu care „pregătește pentru cei condamnați un locaș al chinurilor veșnice” (Clement 1999, 117). Cercetările contemporane accentuează tocmai această latură pozitivă a eshatologiei creștine, încercând indirect să reintegreze acești piloni în gândirea creștină actuală. Departe de a fi susținători ai unei apocatastaze necesare pentru îndeplinirea desăvârșită a planului divin cu privire la Creație, autorii menționați doresc mai degrabă să pună într-o nouă lumină acele pasaje scripturistice care ar putea justifica o posibilă mântuire universală. Aceștia cercetează un domeniu sensibil, în care nu mulți sunt cei care au curajul de a-și expune punctul de vedere, mai ales dacă este vorba despre un spațiu în care lipsa unor învățături precise te poate plasa în contradicție cu Predania oficială a Bisericii.

Cu toate acestea, starea lumii creștine, invadată de noile religii new-age-iste, pare să afirme necesitatea unei schimbări clare a discursului eshatologic contemporan. Teama și groaza fluturate amenințător de religie, împreună cu varietatea de pedepse

nemiloase, nu fac altceva decât să contribuie la succesul ateismului militant. Dacă altădată ideea de iad îi ținea pe oameni înăuntrul Bisericii, astăzi ea îi pune pe fugă și îi împiedică să se întoarcă la Dumnezeu (Alfeyev 2014, 361). Potrivit lui Clement (1999, 115), noul mileniu nu va mai putea fi guvernat nici de moralism, nici de pietism, ci va fi un creștinism în care vestea biruinței lui Hristos asupra morții și a iadului va reprezenta singura cale pe care vor putea fi îndrumați „numeroșii urmași (chiar fără s-o știe) ai lui Dostoievski și Nietzsche”, adică cei „nerăbdători, mereu decepționați, care se afundă în infernul drogurilor, erotismului, terorismului, nebuniei”, cei „coborâți în regiunile cele mai tenebroase ale abisului” ca niște „adevărați morți vii”.

În acest context, în special începând din secolul al XX-lea, veșnicia iadului a devenit o *posibilitate* pentru o serie de teologi și gânditori creștini, care, prin studiile lor, au arătat că tocmai argumentele aduse în favoarea doctrinei unui iad veșnic pot demonstra contrariul. Fără a încerca să facă din aceste argumente o dogmă a Bisericii, teologii contemporani menționați în cadrul studiului de față aduc o nouă perspectivă și nuanțează discursul teologic cu privire la veșnicie, pledând pentru acceptarea posibilității unei mântuiri universale ca taină a iubirii și puterii lui Dumnezeu.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- BDB = Francis Brown, S. R. Driver, Charles A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford, Clarendon Press, 1907.
- DEX = *Dicționar explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009, disponibil la <https://dexonline.ro/> (accesat la data de 01.12.2017).
- PGL = *A Patristic Greek Lexicon*, edited by G. W. H. Lampe, Oxford, Clarendon Press, 1961.
- SEPT. = *Septuaginta*, ediție disponibilă la <http://www.sufletortodox.ro/arhiva/carti-documente/Septuaginta/Septuaginta%20III.pdf> (accesat la data de 09.10.2017).
- TLOT = Ernst Jenni and Claus Westermann (ed.), *Theological Lexicon of the Old Testament*, translated by Mark E. Briddle, vol. I, II, III, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers, 1997.

B. Literatură secundară

- Alfeyev, Ilarion, *Taina Credinței. Introducere în Teologia Dogmatică Ortodoxă*, traducere din limba franceză de Felicia Dumas, Iași, Editura Doxologia, 2014.
- Buis, Harry, *The Doctrine of Eternal Punishment*, Philadelphia, Pennsylvania, Presbyterian and Reformed Publishing Company, 1957.
- Burnfield, David, *Patristic Universalism: An Alternative to the Traditional View of Divine Judgment*, Boca Raton, Florida, Universal-Publishers, 2013.
- Clement, Olivier, *Puterea credinței. Studii de spiritualitate*, traducere din limba franceză de Alexandrina Andronescu și Daniela Ciascai, Târgoviște, Editura Pandora, 1999.
- Crockett, William et al., *Four Views on Hell*, Grand Rapids, Zondervan, 1996.

- Gallaher, Brandon F., *Chalice of Eternity: An Orthodox Theology of Time*, „St. Vladimir’s Theological Quarterly”, 57, 2013, 1, 5-35.
- Keizer, Heleen M., *Life Time Entirety. A Study of AION in Greek Literature and Philosophy, the Septuagint and Philo*, Amsterdam, Academisch Proefschrift, 2010.
- Lavatori, Renzo, *Domnul va veni cu mărire. Esbatologia în lumina Conciliului Vatican II*, traducere din limba italiană de Cristian Rus, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013.
- Lemeni, Adrian, *Sensul esbatologic al creației*, ediția a II-a, revizuită, București, Editura ASAB, 2007.
- Margido, Peder, *The Concept of Olam, Aion and Aionios in the Light of the Biblical and Certain Other Related Languages*, Pacific Union College, Angwin, California, 1947.
- Mureșan, Mihai Andrei, *Esbatologie și paradox esbatologic în Evanghelia a IV-a. O contribuție la definirea unicității teologice iohaneice. Teză de doctorat*, Cluj Napoca, Universitatea Babeș Bolyai, Facultatea de Teologie Ortodoxă, 2010.
- Padgett, Alan G., *God, Eternity and the Nature of Time*, London, Macmillan Press, 1992.
- Plass, Paul, *The Concept of Eternity in Patristic Theology*, „Studia Theologica”, 36, 1982, 11-25.
- Ramelli, Ilaria, *Aionios and Aion in Origen and in Gregory of Nyssa*, „Studia Patristica”, 47, 2010, 57-62.
- Ramelli, Ilaria, *The Christian Doctrine of Apokatastasis. A Critical Assessment from New Testament to Eriugena*, Leiden, Supplements to Vigiliae Christianae, Brill, 2013.
- Ramelli, Ilaria, *Origen in Augustine: A Paradoxical Reception*, „Numen”, 60, 2013, 280-307 (=2013a).
- Ramelli, Ilaria/Konstan, David, *Terms for Eternity: aiōnios and aīdios in Classical and Christian Texts. Resumen*, „Mexican journal, Nova Tellus”, 24, 2006, 2, 21-39.
- Ramelli, Ilaria/Konstan, David, *Terms for Eternity: aiōnios and aīdios in Classical and Christian Texts*, Piscataway, NJ, Gorgias Press, 2007.
- Scheffezyk, Leo/Ziegenaus, Anton, *Dogmatica Catholică. Volumul VIII. Viitorul creației în Dumnezeu. Escatologie*, traducere din limba germană de Valerica Sobou și pr. dr. Ștefan Lupu, Iași, Editura Sapienția, 2016.
- Schmemmann, Alexander, *Eucharistia – Taina Împărăției*, traducere din limba rusă de pr. Boris Răduleanu, București, Editura Sophia, 2012.
- Vincent, Marvin R., *Word Studies in the New Testament*, vol. IV, Peabody, MA, Hendrickson Publisher’s, 2009.
- Ware, Kallistos, *The Collected Works. Volume 1. The Inner Kingdom*, Crestwood, New York, St Vladimir’s Seminary Press, 2004.